

CERAMICA OTOMANĂ DESCOPERITĂ LA IAȘI

DE

ALEXANDRU ANDRONIC

La Iași, încă din anii 1952—1955, cu prilejul cercetărilor de suprafață din preajma Palatului Culturii, pe locul vechii Curți domnești, au fost descoperite fragmente ceramice de proveniență orientală¹. Ulterior, în cursul cercetărilor arheologice din anii 1956—1960 au fost descoperite de asemenea fragmente ceramice de proveniență orientală și pe teritoriul vechiului târg feudal Iași, considerate ca import din imperiul otoman și datind din secolele XVI—XVII². Însă cele mai numeroase fragmente ceramice de proveniență orientală au fost descoperite pe locul vechii Curți domnești în anul 1960 cu prilejul săpăturilor metodice³. Cu prilejul cercetărilor arheologice de pe teritoriul orașului Iași din anii 1961—1965 au fost descoperite din nou fragmente ceramice de proveniență orientală, datind de asemenea din secolele XVI—XVII⁴.

Ceramica orientală descoperită la Iași face parte din două categorii bine distincte: 1, ceramică de uz casnic, care la rîndul ei se împarte în faianță tare și semifaianță; 2, ceramică decorativă, și anume plăci de perete din faianță tare.

Această ceramică a fost importată din Imperiul otoman și datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și din secolul al XVII-lea. Ceramica otomană descoperită la Iași poate fi numită faianță orientală, deoarece în limba turcă vasele de lut smălțuite erau denumite *çini*, ceea ce înseamnă obiect produs în China. Denumirea respectivă corespunde celei de faianță, indiferent de proveniența persană sau otomană a vaselor

¹ N. Zaharia, M. Petrescu-Dimbovița și Em. Zaharia, *Cercetări arheologice în orașul Iași și împrejurimi*, în *SCS Iași*, VII, 1956, 2, p. 23, fig. 15/1—5.

² Al. Andronic și Eug. Neamțu, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași în anii 1956—1960*, în *Arheologia Moldovei*, 11—III, p. 417, fig. 9/2, p. 421, fig. 9/1.

³ Al. Andronic și Eug. Neamțu, *Curtea domnească din Iași în lumina recentelor descoperiri arheologice*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 253, fig. 4/1—12.

⁴ Al. Andronic, Eug. Neamțu și Stela Cheptea, *Principalele rezultate ale cercetărilor de arheologie feudală pe teritoriul orașului Iași în anii 1961—1966*, comunicare prezentată la cea de-a treia Sesiune științifică a muzeelor, București, decembrie, 1966.

respective ⁵. Descoperită în diferite locuri pe teritoriul oraşului Iaşi, ceramica otomană provine de la diverse vase de uz casnic, variate ca forme şi dimensiuni, ca farfurii, platouri, boluri, căni şi ceşti, precum şi de la diferite plăci ornamentale de perete, produse în diferitele centre de faianţă otomană, dintre care principalul a fost Iznikul, fosta Nicee ⁶.

După cum se ştie faianţa orientală a căpătat la turcii sedentari o importanţă considerabilă. Dezvoltată în Korosan ceramica de uz casnic şi decorativă se generalizează, iar turcii seldgiucizi o introduc în Asia Mică, unde atinge apogeul în secolul al XVI-lea, îndeosebi în vremea lui Soliman Magnificul. De altfel cercetările din ultima vreme consacrate ceramicii otomane au precizat existenţa a două mari perioade în dezvoltarea acesteia. Prima cuprinde secolele XII—XIV şi este denumită perioada seldgiucidă, iar a doua cuprinde secolele XVI—XIX şi este denumită perioada otomană ⁷.

Ceramica orientală de la Iaşi aparţine perioadei a doua, a celei otomane, şi face parte din categoria ceramicii de lux, care a început să se răspândească în Moldova începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cînd se intensifică în ţările române comerţul cu mărfurile turceşti.

În cadrul ceramicii de uz casnic distingem două categorii şi anume: faianţa tare şi semifaianţa.

Faianţa tare. Din categoria faianţei tari otomane la Iaşi s-au descoperit, în condiţii stratigrafice certe sau în cadrul unor complexe date cu monede, fragmente de tip Iznik. Această ceramică se caracterizează printr-o pastă albă extrem de fină, foarte bine prelucrată şi arsă uniform, sonoră, smălţuită în interior şi la exterior. Smălţul alb, transparent şi strălucitor, am putea spune sticlos, acoperă ornamentul policrom pictat.

Decorul pe fondul alb, în cele mai multe cazuri, sau pe fondul albastru, este de regulă vegetal şi floral, întilnindu-se laleaua, garoafa, zambila, margareta, albăstrelele sau floarea de rodie. Uneori se întilneşte decorul în ochiuri de păun sau solzi de peşte.

Astfel, din categoria faianţei tari de Iznik, datînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, atrage în primul rînd atenţia un fragment descoperit la curtea domnească din Iaşi. Este vorba de un fragment de farfurie, sau de platou, cu marginea festonată în acoladă, dintr-o pastă foarte fină, cu smălţ alb sticlos, turnat peste decorul floral policrom pe fond alb. Farfuria are pe margine un ornament în ochiuri pe un fond albastru, punctat cu albastru cobalt (fig. 1/7). Cea mai apropiată analogie o găsim în farfuria de Iznik, datînd din secolul al XVI-lea, din perioada lui Soliman Magnificul, din colecţia Muzeului Victoria şi Albert din Londra ⁸. De asemenea farfuria de la Iaşi îşi găseşte analogii şi în colecţia Muzeului

⁵ Çelal Esad Arseven, *L'art turc depuis son origine jusqu'à nos jours*. Istanbul, 1939, p. 40; vezi şi Bruno Becker, *Geschichte der technischen Künste*, Stuttgart, 1893, III, p. 425.

⁶ A. Lane, *The ottoman Pottery of Iznik*. in *Ars Orientalis*, II, 1957, p. 247 şi urm.; vezi de asemenea Katharine Otto-Dorne, *Das Islamische Iznik*, Berlin, 1941; Ernst Kühnl, *Die Türkei unter den Osmanen*, in *Geschichte des Kunstgewerbes*, IV, Berlin-Zürich, 1930, p. 425.

⁷ Tahsin Öz, *Turkish Ceramics*, Istanbul, 1961, p. 5 şi urm.; vezi şi Çelal Esad Arseven, *op. cit.*, p. 41.

⁸ Victoria and Albert Museum, *50 masterpieces of Pottery and Glass*. Londra, 1963, p. 32, fig. 15.

Fig. 1. — Iași. Faianță tare, otomană, de Iznik. 4, 5, 7, 8, de la Curtea domnească ; 1-3, 6, de la biserica Sf. Sava ; a doua jumătate a secolului al XVI-lea (dimensiuni aproximative : 1,2 = 1/1 ; 3 = 1/3 ; 4,8 = 1/2 ; 5 = 2/3 ; 6 = 1/2 ; 7 = 1/3).

de artă decorativă de la Paris⁹, precum și în diverse farfurii de faianță otomană din secolul al XVI-lea, greșit considerate persane¹⁰, de Damasc, cum este cea de la Muzeul Louvre din Paris¹¹, sau de Rodos, cum este farfuria din colecția Muzeului Britanic¹² sau a Muzeului din Cluny¹³.

Aceluiași tip mai aparțin un fragment de farfurie cu marginea festonată în acoladă cu ornamentul în ochiuri de culoare albastru-cobalt pe fond alb, de la curtea domnească (fig. 1/4), precum și un fragment de farfurie cu marginea dreaptă cu decor floral policrom pe fondul alb, predominant culorile albastru, verde și roșu tomat (fig. 1/2), descoperit în curtea bisericii Sf. Sava.

Un alt fragment de farfurie de la Curtea domnească din Iași, cu ornament de influență persană din meandre cu decor în circei de strugure, cu smalt transparent roziiu (fig. 1/8) își găsește cea mai apropiată analogie într-o farfurie de faianță tare din secolul al XVI-lea, aflată la Kensington Museum¹⁴, precum și într-o farfurie din aceeași vreme, provenind din Asia Mică, aflată în colecțiile Muzeului Manufacturii din Sèvres¹⁵.

Un fragment din partea inferioară a unei căni, după toate probabilitățile cu toartă, din faianță tare, cu smalt alb sticlos, cu decor floral la exterior în albastru cobalt și albastru deschis (fig. 1/5), își găsește analogie în exemplarele de faianță turcească din Muzeul din Viena¹⁶.

De asemenea un fragment de cană (fig. 1/6) cu toartă (fig. 1/3) descoperit în curtea bisericii Sf. Sava ca formă își găsește cea mai apropiată analogie în cana tipică de Iznik din secolul al XVI-lea din Muzeul Louvre din Paris, greșit considerată ca ceramică de Rodos¹⁷. Decorul compozit în solzi de pește asociat cu cel floral de pe cana de la Iași se întâlnește pe două farfurii, pe un bol și pe o cană din secolul al XVI-lea, provenind din Asia Mică, aflate în colecțiile Muzeului Manufacturii din Sèvres¹⁸, și care de asemenea sînt de tip Iznik.

Aceluiași tip îi aparține și un alt fragment de cană descoperit tot la Sf. Sava din Iași și datînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Fragmentul este din pastă albă fină și densă, sonoră, cu smalt alb transparent și strălucitor, acoperind un ornament floral policrom. Frunzele sînt verzi, iar corola tricoloră, roșu-tomat, albastru și verde. Întregul ornament este conturat cu negru (fig. 1/1).

Identitatea ca tip între ceramica otomană descoperită la Curtea domnească din Iași și cea din curtea bisericii Sf. Sava, unde s-au desco-

⁹ Jeanne Giacometti, *La céramique*, Paris, 1933-1935, vol. II, planșa în culori la capitolul „Faianța din Asia Mică din secolele XV-XVI și XVII”.

¹⁰ A. A. Marechal, *Les faïences ancienne et moderne*, Paris, 1875, p. 56; Frederick Jännicke, *Geschichte der Keramik*, Leipzig, 1900, p. 216, fig. 85.

¹¹ J. Giacometti, *op. cit.*, p. 39, fig. 60; R. Kalchlin, G. Migeon, *Islamische Kunstwerke*, Berlin, 1928, pl. XLI, unde ceramica de Iznik din secolul al XVI-lea este prezentată drept ceramică de Damasc.

¹² J. Giacometti, *op. cit.*, p. 39, fig. 62.

¹³ René Jeane, *Les arts de la terre*, Paris, 1911, fig. de la p. 51; cf. și *Céramique Orientale*, album în culori editat de Ernst Henri la Paris, pl. 11.

¹⁴ Fr. Jännicke, *op. cit.*, p. 206, fig. 79.

¹⁵ *Céramique Orientale*, pl. 26.

¹⁶ E. Kühml, *op. cit.*, fig. de la p. 424.

¹⁷ René Jeane, *op. cit.*, fig. de la p. 52.

¹⁸ *Céramique Orientale*, pl. 11.

perit în același complex și două tezaure monetare de la sfârșitul secolului al XVI-lea¹⁹, permite cu mai multă certitudine datarea faianței otomane tari de tip Iznik descoperită la Iași în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Astfel, ceramica otomană de tip Iznik de la Iași, din categoria faianței tari, descoperită în diferite puncte pe teritoriul orașului datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și este, deocamdată, cea mai veche ceramică turcească descoperită în Moldova.

Semifaianța. Majoritatea ceramicii otomane descoperită la Iași la Curtea domnească, în curtea bisericii Sf. Sava, pe strada Ștefan cel Mare colț cu str. Horia sau în curtea bisericii Trei Ierarhi, datează din secolul al XVII-lea și face parte din categoria semifaianței. Această specie se răspândește în centrele din țările române, mai ales în secolele XVII și XVIII, fiind descoperite și în alte părți, mai ales la București²⁰.

Ceramica turcească din secolul al XVII-lea se caracterizează printr-o pastă alb-gălbuie sau alb rozie, poroasă, care-i dă și denumirea de semifaianță, spre a o deosebi de faianța tare. Smalțul continuă a fi la fel de transparent și strălucitor, iar decorul pictat păstrează în majoritatea cazurilor culorile și tonalitățile întâlnite la faianța tare. Se remarcă astfel predominarea culorilor verde, albastru, roșu tomat și negru pe fondul alb. Decorul geometric se menține alături de cel vegetal și floral, observându-se în unele cazuri o îmbinare foarte amănunțită și atrăgătoare.

Dintre exemplarele descoperite se remarcă în primul rând o farfurie mică cu suport inelar (fig. 2/8), cu decor geometric, reprezentând o rozetă cu șapte brațe înscrise într-un cerc. La acest exemplar predomină culorile verde, albastru și negru pe fondul alb, dovedind legătura directă existentă între această specie ceramică din secolul al XVII-lea și faianța turcească de calitate superioară din secolul al XVI-lea.

Alte fragmente de farfurii prezintă un decor geometric sau stilizat, predominând culorile verde și albastru pe fondul alb. Fragmentele de farfurii cu suporturi inelare, mai mari sau mai mici, prezintă de regulă un ornament vegetal și floral, unde, alături de culorile verde și albastru, apare și roșul tomat (fig. 2/1—2, 4—7.)

Se distinge cu totul deosebit o farfurie cu decorul floral pe fondul alb (fig. 2/3) reprezentând flori și butoni de garoafă de cimp. Aici alături de culorile verde, albastru deschis și roșu tomat, apare culoarea neagră, folosită la contururi. Această farfurie atît ca pastă cît și ca ornament se aseamănă foarte mult cu farfuria din Muzeul Erimtaj din Leningrad, datînd din secolul al XVII-lea²¹.

Faianța ornamentală. Încă în cursul cercetărilor de suprafață efectuate în orașul Iași în anii 1952 — 1955 au fost identificate pe locul vechii Curți domnești plăci de faianță de proveniență asiatică. Mai tîrziu în timpul cercetărilor din anii 1957 — 1960 s-au găsit pe același loc fragmente de plăci de faianță, care au fost atribuite centrului de producție al ceramicii turcești din secolul al XVII-lea de la Kutahia.

¹⁹ Vezi amănunțit la Al. Arduonic, Eug. Neamțu și Stela Cheptca, *Principalele rezultate ale cercetărilor de arheologie feudală* . . .

²⁰ *Bucureștii de dinicără*, București, 1959, pl. CIII/2, pl. CXIV.

²¹ E. K. Kverfeld, *Керамика ближнего Востока*, Leningrad, 1947, pl. XXV—XXVI.

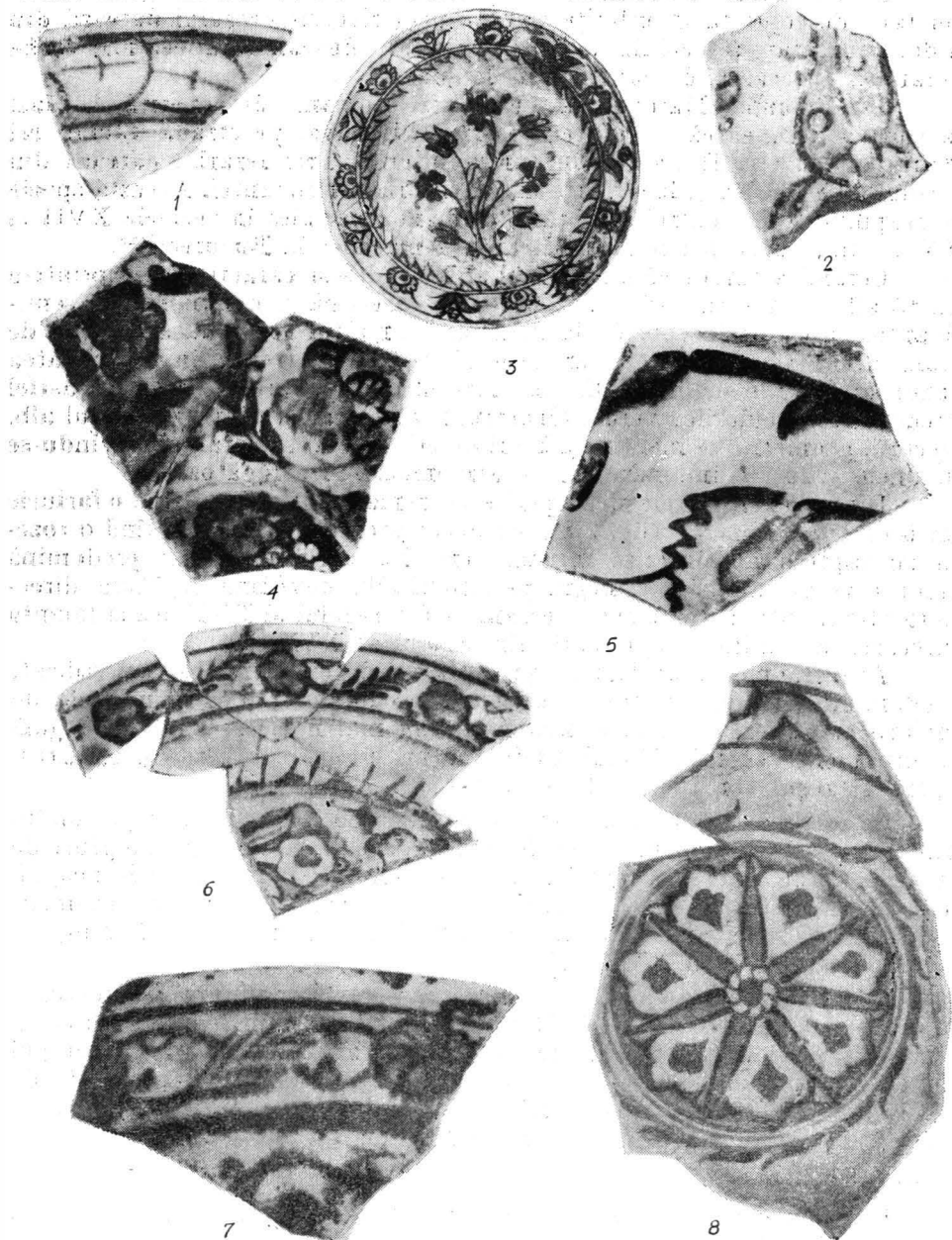

Fig. 2. — Iași, Semifaianță otomană. 1-4, 6, 8, de la Curtea domnească; 5, 7, de la Biserica Sf. Sava secolul al XVII-lea (dimensiuni aproximative: 1 = 2/3; 2 = 1/3; 3 = 1/5; 4, 6, 8 = 1/2, 5, 7 = 1/1).

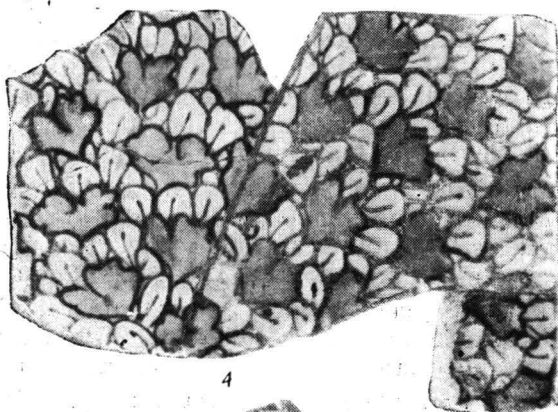

Fig. 3. — Iași. Plăci de faianță otomană de Iznik, de la Curtea domnească; secolul al XVII-lea (dimensiuni aproximative : 1 = 1/4 ; 2-6 = 1/2).

În cursul săpăturilor metodice din anul 1960 de la Curtea domnească din Iași au fost descoperite cele mai numeroase fragmente de plăci decorative de interior din faianță turcească. De asemenea, cu prilejul cercetărilor arheologice din ultimii ani pe teritoriul orașului Iași—Trei Ierarhi, s-au găsit în curtea bisericii Trei Ierarhi plăci otomane datind din secolul al XVII-lea.

Fragmentele de la Iași provin de la plăci de faianță din pastă albă omogenă, de 25 x 25 cm, cu grosimea variind de la 1 cm până la 1,5 cm. Ele sînt decorate cu motive vegetale pictate policrom pe o angobă și acoperite apoi cu un smalt alb transparent. De regulă aceste plăci au fondul alb și decorul vegetal sau floral policrom, predominind culorile albastru închis sau deschis, verde peruzea și roșul tomat. Unele fragmente au în schimb fondul albastru și ornamentul vegetal și floral în alb, punctat din loc în loc cu verdele peruzea (fig. 3/1—6).

Dintre fragmentele descoperite la Iași atrag atenția în mod deosebit acelea cu decor floral, reprezentind lăleaua, garoafa, albăstrelele și stînjelul. Una din plăcile de perete de la Iași, păstrată aproape întreagă, reprezintă o floare de rodie din care pornește un lujer terminat, iar rindul său tot cu o floare (fig. 3/1). Acest ornament își găsește o analogie perfectă în decorul de pe acoladele din interiorul moscheii Ahmed²², precum și în unele plăci de faianță din Asia Mică, aflate în Muzeul Manufacturii de Sèvres²³, sau la Muzeul de artă decorativă din Paris²⁴.

Alte plăci prezintă un decor vegetal și floral stilizat din culori albastru transparent pe un fond alb strălucitor cauzat de smaltul foarte sticios. Ele au analogii cu unele fragmente descoperite la Suceava în cuprinsul curții domnești și datează din secolul al XVII-lea.

Fragmentele de plăci ornamentale de interior din faianță turcească provin în totalitatea lor din atelierele din Imperiul otoman, dintre care cele mai importante la acea vreme erau Iznikul și Kutahia.

Prezența acestei ceramici de lux, atît la curțile domnești din Moldova cît și la Curtea domnească din București dovedesc moda și luxul curților domnești din Țările Române, confirmat și de unele descrieri ale călătorilor străini²⁵.

La Iași, prezența faianței turcești ornamentale de interior trebuie pusă în legătură directă cu prefacerile de la curtea domnească de la Iași din vremea lui Vasile Lupu. Izvoarele scrise ne informează că Vasile Lupu a ordonat să se construiască casele cu *cinii* din incinta palatului domnesc. Aceste case cu *cinii* corespund tocmai interioarelor ornamentate cu plăci de faianță, fiind imitate în felul acesta interioarele palatelor turcești. Din punctul nostru de vedere cel mai semnificativ este palatul sultanilor din Constantinopol, Top-kapi sarai, construit în secolul al XVII-lea²⁶. Plăcile decorative din interiorul sălii cu fîntină ale acestui palat²⁷ sea-

²² Çelal Esad Arseven, *op. cit.*, p. 177, fig. 334.

²³ *Céramique Orientale*, pl. 35.

²⁴ René Jeane, *op. cit.*, fig. de la p. 56.

²⁵ P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 73—74.

²⁶ Çelal Esad Arseven, *op. cit.*, p. 123, fig. 251.

²⁷ *Ibidem*, fig. 252—254; Tahsin Öz, *op. cit.*, pl. LVIII/111, LIX/112, LXI/113—114, LXIII—LXIV/116—117, LXII/115.

mână cel mai mult cu plăcile decorative de faianță turcească de la Iași, de asemenea unele plăci de la Iași își găsesc analogii în decorul plăcilor din Moscheia sultanului Ahmet I²⁸.

Ornamentarea pereților din sala cu fântină de la Top-kapi sarai din Constantinopol ne oferă cel mai sigur prilej a înțelege că plăcile rectangulare sau patrulate cu decor floral se îmbinau între ele în așa fel încît formau un singur ornament întocmai ca un mozaic sau un covor oriental. Așa se explică și prezența unor semne pictate pe spatelul plăcilor decorative de perete, constituind probabil un indiciu al ordinii în care ele urmau să fie așezate.

Marea varietate a stilului și coloritului ceramicii otomane, îndeosebi a celei decorative, a dus la presupunerea că în Imperiul otoman au existat mai multe centre de producție. Așa se explică, cel puțin în parte, atribuirea ceramicii otomane de tip Iznik altor centre cum ar fi Damasc, Rodos, Cornul de Aur sau Kutahia. În ultima vreme s-a încercat o determinare tipologică și o încadrare cronologică cit mai exactă a ceramicii otomane constatîndu-se că un rol important în producerea ceramicii otomane, l-a jucat Iznikul, începînd cu secolul al XVI-lea, adică în epoca lui Soliman Magnificul.

Totuși ar fi cu totul greșit să se considere că în această vreme întreaga producție ceramică, atît decorativă cît și de uz casnic, se reducea exclusiv la producția din Iznik și Kutahia.

Recent, la Sofia²⁹, a fost descoperită ceramica de uz casnic atribuită nu numai Iznikului ci și centrelor mai sus amintite. Dovadă că în Imperiul otoman mai existau și alte centre de producție a ceramicii o constituie descoperirea la Iași a unei ceramicii otomane produsă la Adana, după cum rezultă din inscripția de pe vas³⁰.

Astfel, în stadiul actual al cercetărilor se impune atenției clasificarea și cronologia ceramicii otomane propusă de Tahsin Öz, bazată și pe constatarea unanim admisă că epoca de maximă înflorire a faianței otomane se plasează în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în epoca lui Soliman Magnificul.

Este tocmai vremea de cînd datează și cele mai vechi fragmente ceramice de uz casnic de import de proveniență otomană descoperite la Iași.

LA CÉRAMIQUE OTTOMANE DÉCOUVERTE À JASSY

R É S U M É

Sur le territoire de la ville de Jassy, surtout à l'endroit de l'ancienne cour princière, on a découvert de la céramique ottomane d'importation. Cette céramique peut être rangée dans deux grands groupes : la céramique d'utilisation ménagère et celle décorative.

²⁸ Tahsin Öz, *op. cit.*, pl. LVII/111.

²⁹ M. Stanceva, *Турски фаянс от София* în *Izvestia-Institut*, Sofia, XXIII, p. 111 și urm.

³⁰ Descifrarea inscripției de pe vas o datorăm amabilității profesorului Omer Faic din Medgidia, căruia îi aducem mulțumiri și pe această cale.

De la première catégorie font partie : la faïence dure, ottomane, de la seconde moitié du XVIe siècle (fig. 1) et la demi-faïence ottomane, du XVIIe siècle (fig. 2). On fait la précision — sur la base d'analogies — que la plus ancienne céramique ottomane d'importation, en Moldavie, appartient à la catégorie de la faïence dure de Iznik et remonte à la seconde moitié du XVIe siècle, c'est-à-dire à l'époque de l'essor maximal de la faïence turque, ce qui, par ailleurs, coïncide avec les résultats obtenus par le chercheur turc Tahsim Öz, au sujet de la classification et de la chronologie de la céramique ottomane.

De la deuxième catégorie font partie les plaques de décoration intérieure, en faïence turque de Iznik, du XVIIe siècle (fig. 3). C'est le moment où, à la cour princière de Jassy, l'on fait construire sur l'ordre du voïvode Vasile Lupu, — les maisons à *cini* (adjectif attribué aux objets produits en Chine). La décoration réalisée à l'intérieur du palais princier de Jassy, à l'aide des plaques décoratives ottomanes, a des analogies avec celle existante de nos jours dans le sérail Top-Kapi de Constantinople, du XVIIe siècle.

La céramique d'importation, d'origine ottomane, — d'utilisation ménagère et celle décorative — découverte à Jassy de même que d'autres éléments de culture matérielle, découverts aussi à Suceava et à Bucarest, à l'intérieur des palais princiers, prouvent le faste des cours des Principautés Roumaines.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Jassy*. Faïence dure, ottomane, de Iznik. 4, 5, 7, 8 de la cour princière ; 1-3, 6 de l'église Saint-Sava : seconde moitié du XVIe siècle (dimensions approximatives : 1, 2 = 1/1 ; 3 = 1/3 ; 4, 8 = 1/2 ; 5 = 2/3 ; 6 = 1/2 ; 7 = 1/3).

Fig. 2. — *Jassy*. Demi-faïence ottomane. 1-4, 6, 8, de la cour princière ; 5, 7, de l'église Saint-Sava ; XVIIe siècle (dimensions approximatives : 1 = 2/3 ; 2 = 1/3 ; 3 = 1/5 ; 4, 6, 8 = 1/2 ; 5, 7 = 1/8).

Fig. 3. — *Jassy*. Plaques en faïence ottomane de Iznik, de la cour princière ; XVIIe siècle (dimensions approximatives : 1 = 1/4 ; 2-6 = 1/2).